

УДК 376.02

Н.П. Лещій

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються особливості професійної підготовки майбутніх фахівців до роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти на прикладі вивчення навчальної дисципліни "Основи колекційної педагогіки".

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх фахівців, інклюзивна освіта, діти з порушеннями психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти, корекція, компенсація, супровід, підтримка.

В статье рассматриваются особенности профессиональной подготовки будущих специалистов к работе с детьми с нарушениями психофизического развития в условиях инклюзивного образования, на примере изучения учебной дисциплины "Основы коррекционной педагогики".

Ключевые слова: профессиональная подготовка будущих специалистов, инклюзивное образование, дети с нарушениями психофизического развития в условиях инклюзивного образования, коррекция, компенсация, сопровождение, поддержка.

Постановка проблеми. Рівень цивілізованості суспільства багато в чому визначається ставленням цього суспільства до маргінальної групи населення, зокрема до дітей з особливими освітніми потребами, їхніх сімей тощо. В умовах економічної нестабільності, кризового стану практично всіх складових гуманітарної сфери, початкового етапу правової стабілізації інваліди виявилися найбільш незахищеною категорією населення. Людей з порушеннями психофізичного розвитку у нашому суспільстві сприймають по-різному: одні до них абсолютно байдужі, інші жалісливі, треті, їх менше, активно допомагають їм. Крім того, існуюче стереотипне уявлення про інтелектуальну і психічну неповноцінність людини із серйозними фізичними вадами прирікає інвалідів на повну ізоляцію: їх не побачиш на підприємствах, у

культурних закладах, інформації про них дуже мало на сторінках періодики. Значною мірою це обумовлено нашим минулим. Соціальна й

© Лещій Н.П.

інформаційна політика тоталітарної держави ігнорувала проблеми дітей з особливими освітніми потребами, не сприяла повному охопленню системою освіти дітей і дорослих із руховою недостатністю, створенню пристосованої до їхніх можливостей архітектурного середовища.

Порушення психофізичного розвитку у дітей означає суттєве обмеження життєдіяльності, вона сприяє соціальній дезадаптації, яка обумовлена порушеннями у розвитку, труднощами у самообслуговуванні, спілкуванні, придбанні професійних навиків. Засвоєння соціального досвіду дітьми з особливими освітніми потребами, включення їх в існуючу систему суспільних відношень потребує від суспільства певних додаткових заходів, засобів та зусиль (це можуть бути спеціальні програми, центри по реабілітації, інклюзивні навчальні заклади тощо). Розробка цих заходів повинна базуватися на знанні закономірностей, задач, сутності процесу соціалізації.

Отож, пріоритетним напрямом сучасних закладів освіти є формування здоров'я учасників навчально-виховного процесу (фізичного, психічного, соціального та духовного). Створення здоров'язберігаючого та здоров'яформувального середовища закладів освіти стає необхідною умовою та одним із критеріїв успішної діяльності шкіл і дошкільних навчальних закладів. Не менш значущою проблемою є відновлення здоров'я дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Проте, на жаль, ми змушені констатувати, що кількість дітей із вадами в розвитку не зменшується з кожним роком. В Україні діти з відхиленням у розвитку здобувають освіту в спеціальних навчальних закладах або закладах комбінованого типу – спеціальних садках (групах), школах-інтернатах. Світова практика взаємодії з такою категорією дітей знаходить своє вираження в інклюзивній освіті, при якій учні навчаються в навчальних закладах загального типу, у найближчих до місця проживання. Визнано, що в таких умовах діти краще адаптуються до навколишнього середовища, оволодівають спеціальними навичками, почуваються більш самостійними, потрібними в суспільстві.

Інклюзивне навчання передбачає перебування дитини з особливостями психофізичного розвитку в масовому загальноосвітньому класі (чи в масовій дошкільній групі), оволодіння нею знаннями, вміннями та навичками нарівні із здоровими підлітками; соціально-медико-педагогічний супровід дітей; забезпечення належних умов для навчання, виховання, корекційно компенсаторної роботи (матеріально-технічне, кадрове, фінансове забезпечення) тощо.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми інклюзивного навчання знаходять своє вирішення в теорії та практиці роботи науковців та вчителів-практиків, серед яких: Л. Білецька, І. Білецька, В. Засенко, Ю. Найда, Т. Сак, О. Тараненко та багато інших [1,2,3,4]. Проте питання

професійної підготовки майбутнього фахівця до роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку ще не стало предметом наукового розгляду.

Саме тому **мета статті** – розкрити психолого-педагогічні засади організації педагогічного процесу з метою професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивне навчання висуває нові вимоги і до вчителя фізичної культури. Розуміється, що він повинен вміти визначати пріоритетні корекційні, навчальні, виховні завдання, напрями роботи; розробляти індивідуальний корекційно-компенсаторний план роботи для кожної дитини з урахуванням нозологій; адаптувати навчальні плани, програмовий матеріал, методи, форми навчання до індивідуальних освітніх потреб дітей; орієнтуватись на соціальний досвід, пізнавальні можливості кожної дитини; ініціювати різноманітні прийоми та засоби для сприяння загальному розвитку дітей; створювати умови для соціальної адаптації дітей з особливостями психофізичного розвитку та здорових дітей, набуття ними соціальних навичок.

Ці вимоги кардинально змінюють напрями діяльності вчителя: від фронтальної роботи, орієнтації на середнього учня при традиційній класно-урочній системі навчання до максимальної індивідуалізації навчального процесу, переважання діалогічних (вчитель – учень) форм роботи. Включення дитини з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній процес масової школи вимагає особистісно орієнтованого підходу, максимального пристосування змісту й форм роботи до особистісного суб'єктного досвіду та можливостей дитини.

Отже, потребує змін і підготовка сучасного вчителя фізичної культури. Ці зміни стосуються всіх складових готовності вчителя до самостійної професійної діяльності – мотиваційного, змістового, процесуального та результативно-рефлексивного компонентів. Сформувати готовність вчителя до роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку у нашому дослідженні буда покликана навчальна дисципліна "Основи корекційної педагогіки". Конкретизуємо зміст кожного компонента готовності вчителя до роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку.

Мотиваційний компонент передбачав формування бажання і потреби вчителя приймати дитину з особливими освітніми потребами, прагнути до вибудовування індивідуальної траєкторії розвитку такого учня, забезпечити супровід, ситуацію успіху, надавати консультаційну допомогу та підтримку батькам вихованця.

Змістовий компонент включав систему знань, які мали забезпечити успішну взаємодію вчителя та учня в процесі спільної навчальної

діяльності. Вважалось, що вивчення курсу "Основи корекційної педагогіки" варто ставити в навчальному плані після вивчення навчальних дисциплін педагогіки, психології, методик перед переддипломною практикою, що дасть змогу спиратись на теоретичний фундамент професійних дисциплін та розглядати особливості застосування принципів, методів, прийомів, форм, технологій у навчанні та вихованні дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Навчальна програма з "Основи корекційної педагогіки" складалась із двох модулів. У першому передбачено вивчення загальних питань, які стосувались закономірностей вивчення, розвитку, класифікації дітей з особливостями психофізичного розвитку. У другий модуль були винесені питання розвитку, навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку за нозологіями.

Розумілось, що по-перше слід ознайомити студентів із сутністю поняття "діти з вадами психофізичного розвитку", формами їх освіти в сучасних умовах – інституціалізацією, інтеграцією, інклюзією. Характеризуючи сучасні підходи до розвитку, навчання та виховання такої категорії дітей, спиратися на законодавчі основи корекційно-реабілітаційної освіти. Визначаючи предмет корекційної педагогіки, вказати на її зв'язки із спеціальною психологією та медициною. Студенти знають предмет, завдання, галузі педагогіки як науки, тому при розкритті предмета корекційної педагогіки ми використовували міжпредметні зв'язки, метод порівняння. Трактуючи корекцію як виправлення (часткове чи повне) недоліків психофізичного розвитку в дітей з особливими освітніми потребами за допомогою спеціальної системи педагогічних прийомів і заходів, зауважити, що корекція розглядається як шлях переборення та послаблення психофізичних недоліків шляхом формування відповідних життєво необхідних якостей у ході навчально-виховного процесу чи різних видів діяльності. Особливу увагу ми приділяли розкриттю напрямів, форм та принципів корекційної роботи, структуруванню корекційної програми, наведенню прикладів корекційних програм з досвіду роботи вчителів-практиків. Для підготовки студентів до перспективи самостійного розроблення корекційних програм методологічно нам важливо було, щоб студенти засвоїли, що корекція як особлива форма психолого-педагогічної взаємодії теоретично базується на таких положеннях :

1) теоретичної концепції В.М. Мясіщева, відповідно до яких особистість є продуктом системи значущих відносин, тому ефективна корекція неможлива без включення в корекційний процес дитини і її сім'ї [1];

2) теорії діяльності О.М. Леонтьєва, яка полягає в тому, що позитивно впливати на процес розвитку – значить керувати провідною

для розвитку діяльності, в цьому випадку – впливати на діяльність з виховання дітей і на провідну діяльність дитини [2];

3) теорії Д.Б. Ельконіна, згідно з якою корекційний потенціал гри полягає в практиці нових соціальних відносин, у які включається людина в процесі спеціально організованих ігрових занять [3];

4) теоретичної концепції особистості С.Л. Рубінштейна про форми психологічних контактів між людьми [4].

При плануванні програм психолого-педагогічної корекції ми звертали увагу студентів, на такі ключові моменти:

– головним у корекційній взаємодії є реалізація індивідуального підходу (плануючи особисті досягнення дитини, вчитель повинен визнавати її право брати із психокорекційних можливостей те, що вона хоче взяти, створити умови для особистісного зростання);

– психолого-педагогічна корекція планує не досягнення конкретних результатів, а створює умови для різнобічного особистісного зростання; (корекційні прийоми повинні використовувати природні рушійні сили психічного й особистісного розвитку (а саме діяльність людини і система її відносин), моделювати ті види діяльності і ті системи відносин, які особистісно значущі для учасників корекції, яскраво індивідуально зафарбовані, стосовно яких є гострі емоційно насичені переживання);

– психолого-педагогічна корекція базується на діалогічному спілкуванні, суб'єкт-суб'єктній взаємодії;

– результативність корекційної взаємодії залежить від використання методів психолого-педагогічної корекції (динаміка корекційного процесу – не пряма, а крива лінія, де є піднесення, спади, уповільнення, кількісні зміни переходять у нову якість, новоутворення);

– важливим є бажання й активність самої дитини набути нових змін, нової якості.

Крім того, особливо розумілось, що корекційна педагогіка, як і кожна наука, має певний термінологічний апарат, тому важливо розкрити студентам зміст таких понять, як «абілітація», «реабілітація», «дивергенція біологічного і соціального», «корекція», «компенсація», «супровід», «підтримка». Саме тому з метою розкриття сучасних тенденцій розвитку корекційної педагогіки ми знайомили студентів із ставленням до осіб із вадами психофізичного розвитку протягом розвитку людства, характеризували історичні етапи становлення корекційної педагогіки як науки.

З урахуванням реалізації особистісно орієнтованого підходу до дітей з особливостями психофізичного розвитку, добору продуктивних методів і прийомів психолого-педагогічної корекції ми розглядали разом із студентами причини порушень психофізичного розвитку, класифікацію

осіб з вадами психофізичного розвитку (за В.В. Лебединським, М.А. Власовою і М.С. Певзнер, В.А. Лапшиним і Б.П. Пузановим).

Принагідно зауважимо, що студенти повинні знати також і загальні й специфічні закономірності розвитку, навчання та виховання дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку.

Відтак, можна констатувати, що важливе значення для професійної підготовки майбутнього вчителя до роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку має знання сутності та особливостей методів диференціальної діагностики. Студенти вже знають характеристику методів педагогічних і психологічних досліджень, тому доречно у порівнянні вказати на особливості клінічних методів діагностики, психологічних, педагогічних та методів мовленнєвого вивчення (логопедичних). Тому у процесі дослідження ми вважали за доцільне розкрити і склад, завдання та напрями діяльності ПМПК, сформувати алгоритм співпраці із провідними фахівцями із районної психолого-медико-педагогічної комісії. Окремому розгляду були відзначенні питання про освітні установи для дітей з особливостями психофізичного розвитку, їх специфіку, умови функціонування.

Таким чином, перший модуль програми з навчальної дисципліни "Основи корекційної педагогіки" був покликаний ознайомити студентів із загальними питаннями, що дадуть змогу виробити гуманістичну позицію щодо дітей із особливостями психофізичного розвитку, планувати корекційно-розвивальний педагогічний процес.

Другий модуль містив питання, які розкривають особливості розвитку, навчання та виховання дітей при порушеннях слуху, зору, інтелекту, мовлення та рухової сфери, відхиленнях емоційно-вольової сфери та соціальної поведінки.

При вивченні зазначених тем ми особливу увагу звертали на структурування навчального матеріалу за планом:

- класифікація осіб з певними порушеннями та її педагогічне значення;
- психолого-педагогічні особливості учнів з певними порушеннями психофізичного розвитку;
- особливості організації навчально-виховного процесу з дітьми з особливими освітніми потребами;
- корекційно-розвивальні програми в роботі з учнями з певними психофізичними особливостями.

Студенти вже мають психолого-педагогічні знання, уміння й навички організації педагогічного процесу з учнями, тому ми вважали за доцільне спиратись на їх поки що теоретичний досвід, у порівнянні вказувати на особливості, специфіку роботи з такою категорією школярів.

Змістовий компонент готовності вчителя до роботи з дітьми з

особливостями психофізичного розвитку формується переважно під час лекційних занять і самостійної роботи студентів. З метою формування операційного компонента – умінь та навичок організації педагогічного процесу з дітьми з особливими освітніми потребами, на нашу думку, доцільно було використати такі види навчальної роботи, навчальних завдань:

- конспектування літератури з теми, складання каталогу статей періодичної преси з проблеми навчання, виховання, розвитку учнів з особливостями психофізичного розвитку;
- виписати до термінологічного словника зміст основних понять теми;
- скласти схему-опору до лекційного матеріалу;
- скласти порівняльну таблицю;
- розробити пам'ятку з урахуванням загальних і специфічних закономірностей розвитку, навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку (за нозологіями);
- розробити правила застосування принципів діагностики порушень психофізичного розвитку;
- зробити порівняльну характеристику методів діагностики порушень психофізичного розвитку;
- охарактеризувати умови ефективності психолого-педагогічного моніторингу учнів початкової школи;
- дібрати корекційно-розвивальні вправи для розвитку особистісних якостей, пізнавальних психічних процесів учнів (залежно від виду порушення), опорно-рухового апарату та моторного розвитку;
- обґрунтувати медико-педагогічні правила-рекомендації для охорони залишкового зору (слуху) учнів у педагогічному процесі;
- розробити психолого-педагогічні правила взаємодії з учнем вадами психофізичного розвитку (за нозологіями);
- сформулювати правила індивідуального підходу та напрями корекційно-розвивальної роботи з дітьми із ЗПР;
- розробити методичні рекомендації налагодження педагогічної взаємодії учня із учнями класу (з урахуванням порушень емоційно-вольової сфери).

Орієнтація на активну позицію студента в процесі вивчення курсу "Основи корекційної педагогіки", використання індивідуальних завдань, повідомлень студентів, навчальних проєктів, дискусійних методів продуктивно сприяла переведенню знань у практичну площину, забезпеченню можливості застосування теоретичних знань у конкретних ситуаціях.

Результативним для формування вмінь і навичок було використання практичних і лабораторних занять, коли студентам пропонувалось проаналізувати чи розробити корекційну програму, розв'язати педагогічні завдання, використовувати моделювання ситуацій, захищати фрагменти

уроків чи занять. Окремо організовувались зустрічі студентів із провідними фахівцями, що працюють у сфері інклюзивної освіти, організувались екскурсії до інклюзивних закладів освіти, спілкування з учителями-практиками.

Формуванню системи професійних умінь сприяв змістовно-діагностичний характер практико зорієнтованої діяльності. Такий підхід, коли студент орієнтується на коло інтегрованих умінь, свідомо, разом з методистом та вчителем оцінює рівень їх сформованості, заповнює діагностичну змістовну карту професійної діяльності, став результативним і для формування результативно-рефлексивного компонента готовності вчителя до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку.

Ознайомлення студентів під час вивчення теоретичного матеріалу з переліком знань, професійних умінь із кожної навчальної теми, проведення тематичних контролів з визначенням об'єктивної оцінки рівня їх засвоєння та сформованості, робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку під час переддипломної педагогічної практики з щоденним аналізом успіхів і недоліків був необхідними факторами суб'єктного характеру, що характеризував опанування студентом професією.

Отже, важливою умовою якісної фахової підготовки було оволодіння студентами сучасними педагогічними технологіями. Слід не лише розкрити сутність й особливості впровадження особистісно орієнтованих, інтерактивних, проектних, інформаційно- комунікаційних технологій навчання, а й дати можливість студенту підготувати конспект уроку чи заняття за запропонованою технологією, захистити його, показати зразок упровадження та самостійне проведення уроку чи заняття під час практико зорієнтованої діяльності (наприклад, педагогічна практика). Формування ж у студентів гуманістичної позиції, коли дитину приймають такою, якою вона є, визначають метою педагогічної діяльності особистісний розвиток учня, вибудовують супровід дитини під час її руху за індивідуальною траєкторією розвитку.

Висновки. Таким чином, аналіз запропонованої системи роботи з формування готовності майбутніх фахівців до роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти свідчить про її ефективність і передбачає організацію педагогічного процесу на засадах компетентнісного підходу; оволодіння студентами особистісно орієнтованими технологіями; цілеспрямоване формування мотиваційного, змістового та процесуального компонентів готовності вчителя до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку; конструювання відповідного змісту освіти та використання активних методів і форм роботи студентів.

Список використаних джерел

1. Ануфриева А.Ф. Как преодолеть трудности в обучении детей / А.Ф. Ануфриева, С. Н. Костромина. – М.: Ось-89, 1999. – 234 с.
2. Бородулина С.Ю. Коррекционная педагогика / С.Ю. Бородулина. – Ростов н/Д.: Феникс, 2004. – 345 с.
3. Гонеев А.Д. Основы коррекционной педагогики: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / А.Д. Гонеев. – М.: Академия, 1999. – 272 с.
4. Лебеднинский В.В. Нарушения психического развития у детей / В.В. Лебеднинский. – М.: Знание, 1985. – 189 с.

In article features training future professionals to work with children with psychophysical disabilities in inclusive education, namely on the example of teach a subject "Fundamentals of collectible pedagogy."

Keywords: training future professionals, inclusive education, children with psychophysical disabilities in inclusive education, correction, compensation, maintenance and support.